

**ЗООНІМ ЯК СКЛАДОВА ПОРІВНЯННЯ НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС
ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ (на матеріалі художньої прози Редьярда Кіплінга)**

У статті розглядається зоонім як складова порівняння, за допомогою якого зображуються риси людського характеру. Оскільки художня проза Редьярда Кіплінга має природоцентричний характер дослідження даного феномену на вказаному матеріалі є актуальним. У статті визначено найбільш вдалі засоби адекватного перекладу порівнянь з компонентом-зоонімом та проаналізовано доцільність їхнього вживання.

Ключові слова: зоонім, природоцентризм, порівняння, переклад.

**Golovnia A.V. ZOONYM AS A CONSTITUENT OF THE
COMPARISON THAT DENOTES THE FEATURES OF HUMAN
CHARACTER (on the material of Rudyard Kipling's prose).**

In the article there is considered zoonym as the constituent of a comparison with the help of which there are depicted the features of a human character. As Rudyard Kipling's prose is of a nature-centric character, the investigation of this phenomenon on the material mentioned is topical. In the article there are found out the best means of comparisons adequate translation with zoonymic component as well as analyzed the appropriateness of their usage.

Key words: zoonym, nature-centric character, comparison, translation.

Дослідженню зоонімів присвячена вже значна кількість праць, однак вони, головним чином, досліджують зоонім у складі фразеологізмів. Мета даного дослідження проаналізувати зооніми, які є складовою частиною порівняння на позначення рис людини, у прозових творах Редьярда Кіплінга. Дослідження творчості Редьярда Кіплінга раніше проводилися, головним чином, у царині його поезії [1; 2; 3]. Вивчалися і окремі аспекти його художньої

прози: досліджувалася символіка прозових творів Р.Кіплінга [15; 17], акцент робився на виявленні психології героїв [16], культурологічних особливостей творчості письменника [10; 14]. На нашу думку, прозовий твір Р.Кіплінга – це лінгвокультурна одиниця, яка виникає на перехресті англійської та індійської культур за допомогою мовних засобів усіх рівнів. Проаналізувавши фактичний матеріал, можна зробити висновок, що лінгвокультурний простір творчості автора має природоцентричний характер, де точкою відліку для усього живого є природа, а не людська істота. Таких характер творчості Р.Кіплінга визначає актуальність даного дослідження.

Зооніми як різновид експресивної лексики використовуються з метою виділення позитивних або негативних якостей людини за допомогою уподібнення людини тварині. Роль тварин у житті людини надзвичайно велика, особливо на ранній стадії розвитку людини, коли тварини та люди співіснували у тісному сусідстві [7]. Навіть наразі надзвичайно часто людські якості метафорично порівнюються з тваринними.

У метафорах та порівняннях часто відображаються певні риси характеру, поведінки та звички тварин, що яскраво відображають особливості характеру і поведінки людини. Ці особливості можуть позначатися як позитивними (хоробрість, відважність, боязливість, підступність, нікчемність, покірність, працьовитість), так і негативними (впертість, самовпевненість, пихатість, жадібність, нахабність, причіпливість, дошкульність, злість, замкнутість) мотиваційними ознаками [9, с. 68].

Порівнюючи людські характеристики з тваринними, автори вдаються, головним чином, до тих представників фауни, які є типовими для тієї чи іншої місцевості. Хоча, така традиція не завжди дотримується. Лев, наприклад, не є типовою твариною для території України і безпосередньо Великої Британії, хоча легенда про те, що це найхоробріший, найвідважніший і найсильніший звір серед усіх звірів дійшла і до європейських країн, внаслідок чого лев став там символом хоробрості. Так, укр.: *лев 2. перен. Про дуже хоробру, безстрашну людину; хоробрий, як лев; як леви боролись вони за народ, за правду*

народного діла / англ.: *to be as brave as a lion* – *бути хоробрим, як лев* [6]. Для англійської мови на позначення хороброї людини характерним є вживання лексеми *tiger* (про сильну, рішучу, безстрашну людину). Мотиваційна ознака «відважність» в англійській мові часто доповнюється додатковими ознаками «витривалість», «наполегливість»: *tiger* «тигр» – *a person regarded as aggressive, audacious, or fierce* «людина, яку вважають агресивно налаштованою, відчайдушною, несамовитою». Крім того, у творах Р. Кіплінга, силу також символізує, як в українській так і в англійській мовах бик.

*In the jungle he knew he was weak compared with the beasts, but in the village, people said that **he was as strong as a bull*** [12, с. 59].

*В Джунглях він розумів, що звірі сильніші за нього; але в селі люди говорили, що **він сильний, як бик*** [3, с. 73].

Однак, уже у наступному прикладі слово *бик* вже функціонує зовсім в іншому контексті, який не є притаманним українській мові:

*Or at some rushing ford he would hear **Jacala the Crocodile bellowing like a bull*** [12, с. 314].

*Інколи чув, як біля якого-небудь броду, **наче бик, мекав Жакала, крокодил*** [3, с. 161].

Такий переклад на українську мову не є доцільним у даній ситуації, оскільки таке семантичне забарвлення лексеми «бик» не є типовим для української мови.

Мотиваційна ознака «боязливість» маркована лексемами *миша, заєць, вівеця, теля, жаба* в українській мові і *mouse, hare, sheep, calf, hen, partridge, beetle* – в англійській [6]. Мотиваційна ознака боязливість служить основою для появи додаткових мотиваційних ознак «покірність», «нікчемність», «безпорадність», що маркується для української мовної свідомості лексемами *віл, теля, курка* та *calf, sparrow, rat, worm, owl, pigeon* – для англійської [9, с. 70].

Заєць у народному уявленні уособлює боягузтво, полохливість: *Василь мерщій, як заєць той, вискочив з-за бур'яну і побіг до хати; боязкий, як стріляний заєць*/ англ. *as timid as a hare* «полохливий, як заєць» [6]. Безеквівалентним є українське порівняння: *сміливий, як жаба: з маху у воду* (про полохливу людину). Для англійської мовної свідомості боязливість виражається також через лексеми *partridge* «куріпка» (стосовно жінки): *she was as timid as a partridge* «вона була боязлива, як куріпка».

Off went the proud Kangaroo on his four little legs like a bunny [11, с. 60].

Метнувся геть пихатий кенгуру, побіг на чотирьох куценьких ніжках, немов той кролик [5, с. 64].

У вище зазначеному порівнянні автор тексту використовує лексему *bunny*, еквівалент перекладу якої в словнику є *пестлива назва кролика*. Перекладач відповідно застосовує слово *кролик*. І хоча воно є синонімом слова *заєць*, проте другий варіант ми частіше можемо зустріти в українських порівняннях на противагу від першого. Тому, в цьому випадку доречніше було б перекласти словосполученням *немов той заєць*.

Значення «несмілива, невпевнена в собі людина» з мотиваційними ознаками «боязливість», «покірність», «нікчемність» мають також лексеми *равлик/слимак, метелик, черв'як* в українській та *a rat* «пацюк», *worm* «черв'як» в англійській мовах. Англ. *a rat* «боягуз, нікчема»; *a poor worm like him* «такий жалюгідний черв'як, як він»; *earthworm. Grovelling person* «черв'як, нікчемна людина» [9, с. 72].

Собака згідно з давніми уявленнями був символом смерті та потойбічного світу (собака охороняє вогненні ворота Пекла). Існував міф про те, що собака вкрав вогонь у богів і приніс його людям. Символіка собаки в українській мові – амбівалентна. З одного боку, це уособлення вірної, надійної людини, про що йшлося вище, а з іншого – собака символізує злість, підступність. Пор.: укр. *З собакою дружи, а палицю в руках держи; Бійся не того собаки, що бреше, а того, що ластиться* (про підступних людей); *гарчить мов собака на прив'язі; розбісивсь як собака; сердитий як собака; злий як собака* / англ. *A cinning dog*

«хитрун»); *a dirty dog* «покидьок, донощик» [6]. У Редьярда Кіплінга собака – це символ розуму, сили, хитрості:

Ah, said the Woman, listening, this is a very clever Cat, but he is not so clever as the Dog [11, с. 141].

Еге, - сказала жінка, яка все слухала, - Кішка дуже розумна, але Пес розумніший за неї [5, с. 100].

Негативні мотиваційні ознаки «нечесність», «непорядність» також наявні у частково еквівалентній метафорі *toad* «жаба (підлесник, підлабузник)». На відміну від англійців, українці ототожнюють жабу зі злою людиною. Вважалося, що у вигляді жаби може з'являтися нечиста сила. Вірять, наприклад, що на Івана Купала треба вбивати всяку жабу, яку зустрінеш, бо це русалка. Це підтверджується тим, що наприкінці ХІХ століття в деяких губерніях Росії слова *русалка* зовсім не знали. Так, у Ярославській губернії цю міфічну істоту так і називали *лягушкою* (укр. *жаба*). Найчастіше на жаб перетворюються відьми. Жаба, за народними уявленнями, має досить сильні отруйні властивості, але їм нібито споконвіку заборонено їх застосовувати. Існує повір'я про жаб'ячу слину: якщо ця істота когось укусить або на когось плюне, то він помре. Рецептів, компонентом яких була жаба або якась частина її тіла, – безліч. За допомогою сушених жаб насилали хвороби та смерть. Зі злістю асоціюється здатність цих амфібій голосно і неприємно квакати, ніби лаяти один одного [8, с. 76]. Так, укр.: *Жаба 2. перен. лайл. Про злу жінку* [6].

Men are only men, Little Brother, and their talk is like the talk of frogs in a pond [12, с. 59].

Люди – вони завжди люди, Братику, а мова людська - то це кумкання жаб у болоті [3, с. 72].

Символіка легенди про вовка рясно зустрічається у різних євразійських народів, починаючи від легенд про вовчих богів. Вовк – це дуже цікавий характер легенд та казок. Його можна розглядати у різних ролях: іноді він виступає як великий могутній друг, частіше – як небезпечний шкідник домашнього стада.

Символіка слова укр. *вовк*/ англ. *wolf* виявляється у метафорах і порівняннях обох мов: укр. *Барон Нольде вовком позирав на веселу компанію молодих декадентів*; *вовк 2. перен. Про хижу, підступну, похмуру людину; душить, як вовк кобилу* / англ. *a wolf in a lamb's skin* «вовк в овечій шкірі» (про підступну, недобру людину); *Man is a wolf to man* «людина є вовком для людини»; *Wolf (n.) Man with predatory designs on women* «чоловік з грабіжницькими намірами щодо жінок» [6]. Вовки у Редьярда Кіплінга наділені і позитивними рисами (вовча родина Мауглі – Мати Вовчиця, Батько Вовк, його брати-вовки, зокрема, сірий Брат, Акела), і негативними (молоді вовки, які були підкуплені Шерханом). У творчості автора, образ вовка також може символізувати спритність, розум:

Though they are not as big nor half as cunning as the wolf, they are very strong and numerous [12, с. 284].

Хоча собаки не такі великі й розумні, як вовки, зате їх дуже багато і вони дуже [3, с. 134].

Уособлення негативних рис людської вдачі в слові *свиня* простежується у фраземі *Ти до свині спиною, а вона до тебе рилом* (про нахабну людину); у метафорі – *Свиня, – кинув він Гнатові, коли вони від'їхали на бокову стежку. Отакого старого чоловіка – і то не пожалів. А соцький, він свиня пиката, Нехай минає мою хату!* Саме особливості поведінки цієї тварини, зокрема постійне риття в землі у пошуках їжі, незважаючи на перешкоди лягли в основу вказаного вище аксіологічно маркованого значення і в англійській мові: *What a pig!* «Який нахаба!»; *pig – a coarse obnoxious person* «нечемна огидна людина»; *a person, who litters public places with refuse* «людина, яка залишає сміття в громадських місцях». В наступному прикладі ми бачимо, що образ свині асоціюється з розгубленістю, нездатністю зібратися та зорієнтуватися:

He looks like a lost pig in the jungles by the river [12, с. 191].

Він скидається на свиню, яка заблудилася в джунглях біля річки [3, с. 92].

Але для української мови такий образ не є експресивним, адже не зразу спадає на думку, що автор намагався сказати словосполученням *свиня, що заблукала в джунглях*. Більш типовим було б порівняння з образом теляти. Адже, саме теля асоціюється в українців з розгубленістю.

Позитивна оцінка може міститись у значеннях лексем *пава* в укр. мові: *Пава 2. перен. пихата людина; жінка з гордовитою поставою*, а також в англійській лексемі *cock: cock of the dunghill* «важлива персона, господар становища» [6]. В англійському порівнянні *to be as proud as a peacock* «гордовитий, бундючний, як павич» наявна негативна оцінка. У Редьярда Кіплінга ми зустрічаємо порівняння:

He dances like Mor the Peacock [12, с. 50].

Він скаче як Мор, павич [3, с. 46].

Тобто, автор порівнює з павою енергійну та жваву людину.

Одним з основних інстинктів тварини є добування їжі. Саме ця природна особливість пояснює появу антропних метафор і порівнянь стосовно такої негативної риси характеру людини, як жадібність.

Еквівалентними є порівняння: укр. *налетіли, як ворони на стерво* (про зажерливих людей) / англ. *hungry as a June crow* (Because it is then feeding its young) «голодний, як ворона в червні (про ненажерливу людину)» (саме у вказаний час ворони вигодовують своє потомство і потребують більше їжі); укр. *голодний, як вовк; їсть, як вовк* / англ. *hungry as a wolf* «голодний, як вовк» [6]. Наступні порівняння є досить нетиповими для української мови:

I am as empty as a dried well [12, с. 40].

У мене зараз порожньо як у тому колодязі, що засох [3, с. 36].

My stomach is heavy in me, and yet it dances up and down like an oriole's nest at the end of a branch [12, с. 253].

В мене порожньо в шлунку і він аж витанцьовує то вгору, то вниз, наче гніздо іволги на кінчику гіллячки [3, с. 127].

Частково еквівалентними є: укр. *сарана 2. перен. Про ненажерливих, ненаситних людей або про людей, що знищують все на своєму шляху; ласий, як*

ведмідь до меду / англ. *greedy as a fox in a hen roost* «ненаситний, як лисиця в курнику» [6]. Для української мови, на відміну від англійської, використання таких лексем, як *кінь*, *ластівка* у значенні «ненаситна людина» нехарактерне: англ. *eat like a horse* «їсть, як кінь (про людину, яка їсть надміру)»; *hungry as a horse* «голодний, як кінь»; *as greedy as a swallow* «ненаситний, як ластівка». Якщо у слов'ян образ свині ототожнюється з неохайною, нахабною людиною, то у західному мистецтві свиня символізує ненажерливість і хіть, що зафіксовано в англійській метафорі *pig (n.) – greedy person* «свиня (про ненажерливу людину)».

Лексема *видра* не має яскраво вираженого символічного значення в українській мові. Нашій культурі більш притаманні порівняння типу *пірнув, як жаба в болото, як камінь у воду, як цап у воду*.

Проте перекладач застосував прийом калькування, залишивши початковий образ, присутній в тексті оригіналу:

Mowgli had dived forward like an otter, twitched a struggling dhole under water before he could open his mouth [12, с. 298].

Мауглі пірнув, мов видра, потягнув під воду дхоля швидше, ніж той встиг розкрити рот [3, с. 147].

Опозиційність мотиваційних ознак «працьовитість»/«лінощі» представлена в обох лінгвокультурах, але з певними відмінностями. Так, «працьовитість» маркована еквівалентними одиницями: укр. *роботяща, як бджілка*; *Він товкся в саду з ранку й до ночі, як та молода бджола* [6]. Бджола у християнській традиції є символом працьовитості, старанності, достатку, святості, порядку, бережливості. Християни часто порівнювали себе з бджолами, а церкву – з вуликом. Існувала легенда про походження бджіл із сліз Ісуса Христа, розіп'ятого на хресті. Українці називали бджолу «святою», ніколи не говорили, що вона «здохла», а лише «померла» (як про людину) / англ. *As busy as a bee* «зайнятий, як бджілка». Наступне порівняння лише доводить, що ознака «працьовитість» маркована в обох мовах еквівалентно. Адже гул у дуплі інтерпретується як зайнятість бджіл роботою:

My head is ringing like a bee-tree [12, с. 33].

У мене в голові гуде, як у бджолиному дуплі [3, с. 29].

Мотиваційна ознака «лінощі» представлена еквівалентними одиницями в обох мовах: укр. *трутень 2. перен. Людина, що живе за чужий рахунок, нероба/ drone* «ледача людина, нероба»; *drone* «дармоїд, нероба»; укр. *ледачий, як кіт; працює як кіт на печі* «ледарює, вилежується»; *примостився як кіт на сонці* / англ. *lazy as a cat* [6]. У християнстві кіт ототожнюється з п'ятьмою, похиттю і лінню. Кішка нерідко зустрічається у середньовічній геральдиці. «У кішок є розуміння волі, бо кішка не бажає бути ні пійманою, ні ув'язненою. Кішка безжурна й хитра, через це стародавні династії швабів, швейцарців і бургундців зображували її на своїх гербах і вважали символом свободи» [9, с. 80].

Bagheera, is it well for the Black Panther so to lie on his back and beat with his paws in the air as though he were the tree-cat? [12, с. 307].

Хіба до лиця чорній пантері валятися на спині і розмахувати лапами, наче дика кішка? [3, с. 155].

Безеквівалентністю вирізняються: укр. *лінивий, як ведмідь; заліг, як ведмідь у барлозі*. В англійській мові: *lazy as a cuckoo* «ледачий, як зозуля», що пояснюється небажанням цього птаха вити гніздо і висиджувати потомство; *lazy as a toad at the bottom of a well* «ледачий, наче жаба на дні криниці»; *snail* «равлик (про ледачу людину)»; *lazy as a polecat* «ледачий, як тхір», оскільки береться до уваги звичка тхора спати по двадцять годин на добу; *lazy as an owl* «ледачий, як сова», бо цілий день сова спить, що є нехарактерним для життєдіяльності людини. Редьярд Кіплінг порівнює буйволів, які вилежуються в болоті з колодою:

And then they lie like logs [12, с. 62].

Так ото вони і лежать у болоті колодою [3, с. 75].

В українській мові також можна почути вислів *лежить, мов та колода*, коли мовець має на увазі ліниву людину, яка лежачи марнує час.

Таким чином, проаналізувавши ілюстративний матеріал, ми приходимо до висновку, що більша кількість порівнянь мала в своїй структурі зоонімний компонент. Це спричинено тим, що використовуючи порівняння, Редьярд Кіплінг спирається на плідну міфологічну традицію, що протягом століть формувалася у євразійській міфології. Відомості про досвід духовного та естетичного засвоєння людиною дійсності фіксується в досліджуваних нами зоонімих художніх порівняннях. Багато з них відбивають у своїй семантичній структурі специфіку культури народу, особливості його історичного розвитку. Саме особливості світосприйняття автора впливають на те, які риси людського характеру закладені в образі тієї чи іншої тварини, рослини, предмету побуду тощо.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Долинин А. Загадка Редьярда Киплинга // Редьярд Киплинг. Стихотворения. Рассказы (на англ. языке). – М., 1983. – 306 с.
2. Домбровская О.В. Редьярд Киплинг // Наука и жизнь. – 1980. – №7. – С. 47–51.
3. Дьяконов Н.М. Киплинг и его солдатская эпопея // Научный журнал иностранной литературы, искусства и науки. – СПб. – 1902. – № 3. – Т. 1. – С. 23–27.
4. Кіплінг Р. Мауглі. / Пер. з англ. В.Й. Прокопчука та інш. – К.: Веселка, 1979. – 272 с.
5. Кіплінг Р. Як і чому: Казки. Для мол. шкіл. в. / Пер. з англ. Л.Т. Солонька. – К.: Веселка, 1984. – 128 с.
6. Крижко О.А. Етнічні символи та стереотипи в українській зоонімній терміносистемі. – Режим доступу: http://bdpu.org/philological_faculty/Ukr_mova/Krizhko/art2. – Заголовок з екрану.
7. Мусаева П.Г. Фразеологические и паремиологические единицы с компонентом-зоонимом лакского и английского языков. Дис. ... канд. філол. Наук: 10.02.02 / Мусаева П.Г. – Махачкала, 2008. – 230 с.

8. Судук І.І. Порівняння в текстах українських перекладів Святого письма: Дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Судук І.І.– Прикарпатський національний ун-т ім. В. Стефаника – Івано-Франківськ, 2009. – 237 с.
9. Талько С.В. Лінгвоаксіологічна семантика антропоцентричних метафор та порівнянь в українській і англійській мовах: Дис. канд. філол. наук: 10.02.17 / Талько С.В. – Київський національний лінгвістичний ун-т – К., 2009. – 198 с.
10. Elljis J. Culture and Truth. – Boston: Routledge and Kegan Paul, 1989. – 364p.
11. Kipling R. Just So Stories / Kipling R.. – N.Y.: Penguin Books, 1994. – 160 p.
12. Kipling R. The Jungle Books / Kipling R. – N.Y.: Penguin Books, 1994. – 335 p.
13. Kipling R. The Jungle Books / Kipling R.. – N.Y.: Penguin Books, 1994. – 335 p.
14. Lettrel E. English Language and the Indian Spirit // Mother India: Monthly Review of Culture. Nov. 1983. – 652 p.
15. MacFadden G. Of masks and men // The category of the person: Anthropology, philosophy, history. – Cambridge.: Cambridge University Press, 1985. – P. 217–233.
16. Miaksi R. The Susan and the Eagle / Kipling R. – Simla, 1969. – 452 p.
17. Spiller E. R. American Perspectives: The National Self-Image in the Twentieth Century Books. – Режим доступу: <http://www.answers.com/topic/robert-e-spiller>. – Заголовок з екрану.